

Література

1. Волкова С. О., Перцова Н.І. Професійна компетентність учасників педагогічного процесу // Управління школою. – 2005. - № 28–29 (112–113). - С. 21–23.
2. Герасимов Е. Н. Модернизация дидактического процесса в вузе физической культуры на базе современной технологии обучения // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2005. - № 5. - С. 6-12.
3. Краевский В. В., Хуторской А. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах // Педагогика. – 2003. - № 2. – С. 3-10.
4. Павлюченко С. М. Модель компетентного випускника школи // Управління школою. – 2005. - № 28–29 (112–113). - С. 38-46.
5. Пинров К. С. Диалектика инноваций и образования // Инновации и образование: Сборник материалов конференции. Серия «Symposium». Вып. 29. - СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. - С. 182-188.
6. Присяжнюк Ю. С. Проблеми дослідження формування професійної компетентності методистів гуманітарного профілю системи післядипломної освіти. // Управління школою. – 2005. - № 28–29 (112–113). - С. 21 – 23.
7. Сергієнко В. П. Формування ключових компетентностей учителя в умовах школи культури здоров'я м. Бердянськ // Управління школою. – 2006. - № 14 (134). - С. 10 - 12.
8. Ситник О. П. Професійна компетентність вчителя // Управління школою. – 2006. - № 14 (134). - С. 2 – 9.
9. Трубина Л. А. Вариативная подготовка педагогических кадров: Традиции. Новые подходы. Проблемы.
10. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования // Народное образование. – 2003. - № 2. – С. 58-64.
11. Хуторской А. В. Институт на рубеже тысячелетий (о целевых установках исследований по обновлению содержания образования и ключевых компетенциях) // Институт общего среднего образования. К 60-летию РАО и 80-летию Института. – М.: ИОСО РАО, 2002.
12. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Ученик в обновляющейся школе: Сб. научных трудов.— М.: ИОСО РАО, 2002. – С. 135-157.
13. Хуторской А. В., Хуторская Л. Н. Компетентный подход к моделированию последипломного образования // Теория и практика последипломного образования: Сб. науч. статей / Под ред. проф. А. И. Жука. – Гродно: ГрГУ, 2003. – С. 256-260.
14. www. slovnyk. net
15. www. eidos. ru
16. www. bsu. ru

ЕТИЧНИЙ ТЕЗАУРУС ЯК СКЛАДОВА ТЕОРЕТИЧНОГО КОМПОНЕНТУ ШКІЛЬНОГО КУРСУ

Ковальська О. В.

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. В статті характеризуються окремі компоненти структури підручників з етики для учнів 5-6-х класів загальноосвітньої середньої школи з селюду на проблему формування основних етичних понять.

Ключові слова: тезаурус, етичні поняття, визначення, формування понять на уроках етики.

Аннотация. Ковальская Е. В. Этический тезаурус как составная теоретического компонента школьного курса. В статье характеризуются отдельные компоненты структуры учебников по этике для учащихся 5-6-х классов общеобразовательной средней школы с точки зрения проблемы формирования основных этических понятий.

Ключевые слова: тезаурус, этические понятия, определение, формирование понятий на уроках этики.

Annotation. Kovalska O. The ethical thesaurus as compound a theoretical component of a school rate. In article separate components in structure of textbooks on ethics for pupils 5-6 classes of general educational high school are characterized from the point of view of a problem of formation of concepts at lessons of ethics.

Key words: the thesaurus, ethical concepts, definition, formation of concepts at lessons of ethics.

Постановка проблеми. Сьогодні в школах України викладається предмет етика. Метою шкільного курсу є створення умов для формування моральних цінностей і орієнтирів особистості, моральної культури і культури поведінки учня. «Зміст курсу є доступним і розрахований на засвоєння його кожною дитиною. Зрозуміло, що етичні знання п'ятикласників не можуть і не повинні бути систематичними і залишаються, у відповідності до віку дітей, на рівні елементарних уявлень і початкових понять», – зазначається в Програмі для загальноосвітніх навчальних закладів з етики [1, 3].

Проте, програму пронизує ідея засвоєння учнями специфіки мови етики. З цією метою передбачено, що на уроках етики має постійно використовуватись різнобарвна палітра специфічних термінів: етика, мораль, моральність, етикет, цінність, справедливість, ідеал, почуття, емоції тощо.

Формування етичного тезаурусу учнів поступово буде збагачувати їхній морально-етичний досвід, робити його осмисленим. Тезаурус (від грец. – скарб) – це сукупність понять певної галузі знань; це сховище досвіду людини (понять, образів, операцій, смислових зв'язків); у вузькому розумінні – словник цих основних понять. У педагогіці тезаурус виконує роль інформаційної основи навчання: процес навчання можна трактувати як розширення «особистісного тезаурусу» учнів за рахунок «навчального тезаурусу».

Сьогодні в розпорядженні учнів та вчителів є декілька підручників з етики, серед них: «Етика» для учнів 5-го класу за редакцією В. І. Фесенко, О. В. Фесенко, Т. С. Бакіної і «Етика» для учнів 6-го класу за редакцією А. І. Мовчун, Л. Л. Хоружої. Беручи до уваги лише проблему формування основних етичних понять на уроках етики, ми звернемося до згаданих підручників.

З огляду на це, **метою роботи** буде спроба зробити аналіз одного з компонентів в структурі вказаних підручників, зокрема, обов'язкового блоку понять з етики для учнів 5-го класу, репрезентованого в рубриці «Сторінка маминого рукопису», та для 6-го класу – в рубриці під назвою «Словничок».

Аналіз досліджень. Проблеми формування поняттєвого апарату учнів завжди були в центрі педагогічних пошуків Масол Л. М., яка наголошує на необхідності послідовного і систематичного уточнення та збагачення словникового запасу учнів, ознайомленні з багатозначними словами, проблематичності вироблення навичок та вмінь учнів правильно користуватися словами в прямому та переносному значеннях, формуванні на уроках художньо-естетичного циклу вміння помічати точне, образне в предметах і явищах дійсності; Стьопіна В., який концентрує увагу на оперуванні ідеальними об'єктами – поняттями, що взаємодіють із конкретно предметними поняттями. Питання «вербалізації» понять, втілення у словесні форми досвіду учнів основної школи є також предметом дослідження визнаних фахівців Шемшуріної А. І., Романєвої І. В. Це свідчить про зростаючий інтерес до означеної проблеми не лише в методиці, але й в теорії інтегрованого навчання.

Отримані результати. Шкільний підручник мабуть ще довго залишатиметься основним засобом навчання в школі. Структура підручника умовно поділяється на два компоненти: текстовий і позатекстовий. В свою чергу, весь текст підручника за обсягом та призначенням поділяють на основний, додатковий і пояснювальний. Пояснювальний текст необхідний для тлумачення незрозумілих учням слів, що вживаються в основному тексті підручника, а також для коментарів до ілюстрацій.

Етичні поняття різні за ступенем узагальнення і відносяться до теоретичного компонента змісту навчального матеріалу з етики. Процес їх

формування завжди є важливою частиною навчального процесу, оскільки в поняттях педагог бачить «стрижень системи наукових знань». Під поняттям розуміють логічно оформлену загальну думку про предмет або ж ідею стосовно чого-небудь. Оволодіння етичними поняттями означає засвоєння учнями найбільш важливих, характерних ознак спілкування як фундаментальної передумови людського буття, моралі та моральності. Це основа осмислення великої кількості фактів з історії людських стосунків, з якими школярі зустрічаються в процесі вивчення таких дисциплін, як вітчизняна історія, література, художня культура, а також у повсякденному житті. Як кінцевий результат – формування світоглядних орієнтацій учнів, зумовлених цілями та змістом шкільної освіти в цілому. Чи сприяє вирішенню цих важливих завдань матеріал вищевказаних підручників?

В розділі державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів і в 5-му, і в 6-му класі учням треба продемонструвати при оцінюванні їх знань вміння розповісти про важливість етичних знань у житті людини, пояснити зміст поняття «етика», «мораль», «моральність людини», «моральні правила поведінки», «правила етикету». Однак, на нашу думку, це не просто буде зробити, оскільки жоден з підручників не пояснює етимології слова «етика» і не дає правильного визначення етики як науки.

В першій бесіді «Про те, що таке етика і для чого її вивчають, а також про людські чесноти» відповіді не міститься, хоча питання для творчої роботи передбачають таке знання: «Які помічені тобою вчинки інших людей можна вважати етичними?» [2, 11]. Правда, вказується, що «наука про правила поведінки у суспільстві та в особистому житті називається етикою. Вона допомагає людям бути разом, не зачіпати інших ні словом, ні вчинком. Бути людиною – означає виховувати в собі такі чесноти, як мудрість, шляхетність, справедливість. Хочеш, щоб тебе поважали інші, прагни завжди бути ввічливим, доброзичливим і тактовним. Чеснота або добродітність – позитивна моральна риса в

характері людини». Читаємо далі: «Ввічливість – це не лише манера поведінки з людьми, а й з беззахисними тваринами, тому що один із головних законів ввічливості – захист слабкого» [3, 7-9].

Матеріал підручника з етики для учнів 6-го класу теж починається з теми «Для чого вивчаємо етику», однак йдеться про мораль як систему норм і правил поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства [3, 4]. У вступній частині запитуються: «Що вивчає етика? Як змінили вашу поведінку отримані знання з цього предмета?» [3, 8]. Складається враження, що терміни «етика» і «мораль» тотожні.

Розкриття сутності поняття «етикет» здійснюється через такі варіанти визначень:

1. «Французький король Людовик XIV, який жив у XVII - XVIII ст., на прийомі вручав гостям картки з правилами поведінки при королівському дворі. Картка французькою – «етикет». Відтоді правила поведінки в товаристві стали називатися етикетом» [2, 9].

2. «Етикет – норми поведінки і правила ввічливості у товаристві. Стосунки між людьми починаються з привітання і вміння дякувати. Вітатися прийнято не тільки із знайомими нам людьми, а й з тими, з ким ми спілкуємось. Першими вітаються молодші із старшими та чоловіки із жінками. У привітанні важливі не тільки слова, а й жести та міміка, які їх супроводжують, зокрема приязна посмішка. Українці, наприклад, вітаючись, прикладають руку до серця або вклоняються. Деякі народи Африки вітаються носами, піднімають для вітання стиснуту в кулак праву руку» [2, 33].

3. «Етикет сучасного суспільства – це, головним чином, форма стосунків людей у повсякденному житті. Так, наприклад, існують правила поведінки в громадських місцях, етикет знайомства, привітання, прощання, мовленнєвий етикет, етикет стосунків між людьми різного віку, статі, сімейний етикет, правила прийому гостей, поведінка за столом. Мати гарні

манери – означає дотримуватися норм і правил етикету в будь-якій ситуації. Такі правила потрібно вивчати з дитинства, щоб потім, у дорослому житті не довелося червоніти за свою непристойну поведінку. Дотримання правил пристойності є умовою доброзичливих стосунків між людьми.

Історія етикету налічує багато століть. Зрозуміло, що правила етикету пов'язані з традиціями, звичаями тієї чи іншої країни, з поняттями про добро та зло, із законами, які приймало суспільство. У різні історичні часи етикет змінював свої риси, норми, але завжди зберігав загальноновизнані форми ввічливості. Їх цінність перевірена часом, а знання етикету – неодмінна ознака вихованості» [2, 113].

4. «Етикет – з французької мови «ярлик, етикетка» – сукупність правил поведінки у повсякденному житті. Є етикет знайомства, привітання, прощання, існують правила прийому гостей, поведінки за столом. Етикет базується на «золотому правилі моральності» – поводитися з іншими так, як ти бажаєш, щоб вони поводитися з тобою. Важливий принцип етикету – пріоритет старшого, пріоритет жінки. Ввічливі люди, знайомі з нормами етикету, пропускають уперед жінку і стареньку людину і поступаються їм місцем у транспорті. Ввічливість і тактовність – це не слабохарактерність і не потакання вадам інших людей. Потрібно навчитися захищати себе тактовно і ввічливо, тобто твердо й категорично висловлювати свою позицію» [2, 166].

З наведених прикладів стосовно терміну «етикет» слідус: неодноразово має місце повторення інформації, але не спостерігається розширення чи поглиблення змісту поняття; відсутні відомості про відмінності в правилах етикету залежно від сфер діяльності людини. До понять «етики» і «моралі», що мають суттєву ознаку – «норми та правила поведінки», додається ще й поняття «етикету» за таким же визначенням. Тож пояснити, чим відрізняються поняття «мораль», «етика» та «етикет» є для учня неможливим.

Терміни «емоція» і «почуття» теж формулюються не зовсім чітко і ясно. Так зазначається у підручниках, що:

1. «Емоція – це переживання людиною свого ставлення до дійсності, до особистого і навколишнього життя. Поведінка – вміння поводитись відповідно до встановлених у суспільстві правил. Вихована людина завжди легко знайде ту лінію поведінки, яка найбільше підходить для кожного окремого випадку. І тут нам допоможе такт – почуття міри, вміння орієнтуватися в обставинах. До ввічливої людини й інші, як правило, будуть ввічливі.

Етика обов'язково поєднує у собі такт з порядністю, інакше гарні манери допомагають лише приховувати нечесні наміри і негідні вчинки. Але інколи навіть дуже порядна людина не справляється зі своїми емоціями. Образа, лют, роздратування – погані порадики. Вчинки під їх впливом призводять до виникнення напружених ситуацій і конфліктів у сім'ї або колективі» [2, 24].

2. «Переживання, які в цей час виникають, називаються емоціями та почуттями. ... Емоції та почуття – це забарвлення нашого життя... Кожна емоція й почуття здатні спонукати людину до дії або застерігати від неї, регулювати її поведінку. Ми живемо у світі простих і складних емоцій.

Почуття, які виникають під час прийому їжі, після сну, від втоми, болю, – це прості емоції. Вони властиві як людям, так і тваринам. Складні ж емоції та почуття властиві тільки людині. До них можна віднести естетичні, інтелектуальні й моральні, які найяскравіше виражають внутрішній світ людини, її культуру, духовні запити та прагнення. Іншими словами, людину можна зрозуміти й пізнати саме через її емоції та почуття» [3, 107].

3. «Емоція (від лат. *emoveo* - «потрясаю, хвилюю»). У нашій мові існують близько 5000-6000 слів, за допомогою яких людина може розповісти про свої переживання» [3, 108]. «Вихованій людині притаманні такі моральні

почуття: милосердя, сором, совість, сум, співчуття, любов, повага, щирість тощо.... Сила моральних почуттів полягає в тому, що вони характеризують ставлення однієї людини до іншої в емоційній сфері» [3, 109].

Виникає питання: то чи відрізняється емоція від почуття і який з цих термінів більший за змістом? За такої ситуації не просто вчителю пояснити учням, чого все частіше чути від дорослих заклики «залишити емоції осторонь»? Чи можливо це здійснити? Якщо ж виходити з позиції авторів про те, що «почуття» і «емоції» це одне й те ж, тоді навіщо їх вдосконалювати, вчитись керувати собою, нарешті, вивчати етику, естетику в школі?

Висновок. На нашу думку, поняття засвоюються учнями 5–6 класів поступово в процесі емоційно-образного сприйняття і аналізу моральних, життєвих ситуацій та творів мистецтва. В цій частині згадані підручники відповідають вимогам, бо містять добре підібраний методичний, інформаційний та ілюстративний матеріал. Він орієнтований не на запам'ятовування абстрактних термінів, відірваних від реальних ситуацій морального життя, а на усвідомлення їх в процесі ознайомлення з етикою як наукою, поступовий процес набуття власного морального досвіду учнями основної школи. Дійсно, недоречно вимагати від учнів заучувати формулювання і не тільки тому, що це суперечить принципам педагогіки, а й з огляду на вікові психологічні особливості учнів даної категорії, яким багато ще в чому притаманне домінування конкретно-образного, а не раціонального мислення.

Зрозуміло, що емоційне сприйняття, спроба висловити власне судження, знайти пояснення окремим явищам, спираючись на власний моральний досвід учнів, буде первинним на уроках етики, а вторинним – опанування етико-мовних засобів і відповідних понять. Однак не можна спрощувати інтелектуально-розвиваючі можливості школярів. Адже вони здатні не лише узагальнювати, тобто оволодівати поняттями, але й

оперувати ними, вдаючись до порівняльного аналізу, систематизації знань, термінології. На таку мету спрямовані тематичні та підсумкові заняття на уроках етики в школі. Тому ми вважаємо, що матеріал підручників дещо ускладнює цей процес саме нечіткими визначеннями основних етичних понять.

На нашу думку, варто було б використати більше цікавого матеріалу з історії етичної думки, зокрема розповісти учням про засновника етики, розкрити етимологію основних понять, дати визначення етики як науки. Тоді стала б зрозумілою і можливою для виконання вимога пояснити зміст понять «етика», «мораль», «моральність», «етикет», «емоція», «почуття».

Нам здається, що автори підручників не в повній мірі врахували той факт, що відбір, характеристика і формування понять на уроках етики залежать від певної системи, класифікації основних понять в етиці. Підставою для поділу понять може бути зміст матеріалу та ступінь узагальнення понять. З урахуванням вікових пізнавальних можливостей учнів 5-6 класів, де викладається сьогодні етика, при виборі такої групи понять та їх визначень повинні бути застосовані наступні критерії: достатність для характеристики якісної своєрідності морального явища, яке вивчається; необхідність для елементарного розуміння учнями сутності його; корисність при пізнанні нових моральних явищ того ж ряду.

Значення такого підходу до процесу формування етичного тезаурусу посилюється, оскільки наприкінці 6-го класу учні мають оперувати більш складними термінами, якими є «демократія», «громадянське суспільство» тощо. Вони повинні продемонструвати не лише вміння пояснювати терміни, правильно користуватися ними при обґрунтуванні власної думки, але й моделювати ситуації, тож рівень відповідної термінології повинен зростати.

Подальший напрямок досліджень. Вважаємо, що висловлені нами пропозиції можуть бути предметом обговорення на методичних семінарах

з питань апробації шкільних підручників та врахованими у процесі їх удосконалення та перевидання.

Література

1. Етика 5-6 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2005. – 24 с.
2. Фесенко В.І. Етика: Підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В.І. Фесенко, О.В. Фесенко, Т.С. Бакіна. – К.: Навч. книга, 2005. – 239 с.
3. Мовчун А.І. Етика: Підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. / А.І. Мовчун, Л.Л. Хоружа. – К.: Навч. книга, 2006. – 240 с.

УСТАНОВКИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ДО МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ШКОЛІ

Кожевнікова Л. В., Шульга О.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
ім. Г. Сковороди

Анотація. Стаття присвячена розкриттю певних установок, що сприяють високому рівню проведення музично-просвітницької діяльності майбутніми вчителями музики.

Ключові слова: установка, музично-просвітницька діяльність, вчитель музики.

Аннотация. Кожевникова Л. В., Шульга О. Установки как важный фактор готовности будущих учителей музыки к музыкально-просветительской деятельности в школе. Статья посвящена раскрытию определенных установок, которые способствуют высокому уровню проведения музыкально-просветительской деятельности будущими учителями музыки.

Ключевые слова: установка, музыкально-просветительская деятельность, учитель музыки.

Annotation. Kozhevnikova L., Shulga O. Installations as the important factor of readiness of the future teachers of music to musical - educational activity at school. The definite types of the attitudes which promote the perfect level of conduction of musical-educational activities by the future teachers of music are considered in this article.

Key words: attitude, musical-educational activities, teacher of music.

Постановка проблеми. «Основним шляхом реформування, – вказано в Державній національній програмі «Освіта» - є впровадження нових підходів, виховних систем, форм та методів, котрі б відповідали потребам розвитку особистості, сприяли розкриттю її талантів, духовно-емоційних, розумових і фізичних здібностей» [2, 43].

У контексті досліджуваної проблеми готовності студентів до музично-просвітницької діяльності досить вагомим є феномен установок, який ще досі не набув остаточного визначення. Природа установок –